

الگوی علم‌شناسی ارسطویی

مهدی ناظمی اردکانی^۱، حامد مصطفوی فرد^۲

چکیده

تمایز بر اساس موضوع، کهنترین شیوه تمایز علوم بوده، تا آنجا که برخی آن را تنها شیوه دانسته‌اند؛ چنانکه تفتازانی و لاهیجی معتقدند که متکلمان اتفاق دارند بر اینکه تمایز علوم، بحسب ذات به تمایز موضوعات است. از اینرو مشهور تمایز علوم را به تمایز موضوعات (ولو به حیثیات) میدانند و غرض از اخذ حیثیات نیز، حیثیت استعداد موضوع برای ورود محمول بر آن است. البته حکما با بیان دقیقتری گفته‌اند: در علوم حقیقی و برهانی، آنچه وحدت یک علم را حفظ مینماید، عبارت است از موضوع و علامه طباطبایی با صراحت اذعان میکند که معیار تمایز در علوم حقیقی و برهانی براساس موضوع و در علوم اعتباری براساس هدف و غایت است. در مقابل، بعقیده منتقدان الگوی «تمایز موضوعی علوم»، سیر و تتبع در علوم نشان میدهد که علوم عبارتند از: قضایایی اندک که به مرور زمان تکمیل شده‌اند و از اینرو موضوع در نزد مؤسس و مدون علم مشخص نبوده است تا چه رسد که درباره احوال آن بحث کند و حتی بر فرض پذیرش الگوی علم‌شناسی ارسطویی، باید گفت که

۱۴۵

۱. استادیار گروه اندیشه و مطالعات فرهنگی دانشکده فرهنگی اجتماعی دانشگاه جامع امام حسین(ع)؛ dr.mnazemi@yahoo.com

۲. دانشجوی دکتری دانشگاه فردوسی مشهد (نویسنده مسئول)؛ Hamed_amf@yahoo.com

تاریخ تأیید: جلسه هیئت تحریریه ۹۳/۷/۲۷

تاریخ دریافت: ۹۳/۹/۴

بسیاری از مشاجرات در باب تمایز علوم از باب خلط بین علوم حقیقی و اعتباری و سرایت احکام علوم حقیقی به علوم اعتباری است.

کلیدواژه‌ها: الگوی علم‌شناسی، ارسطو، تمایز موضوعی، علوم حقیقی، علوم اعتباری

* * *

مقدمه

از گذشته دور، شناخت و تمایز علوم براساس موضوع مطرح بوده و هم اکنون نیز اینگونه است. آغاز این اندیشه را باید در آثار ارسطو جستجو کرد. ارسطو در کتاب *متافیزیک*^(۱) قاعده‌یی را بیان میکند که بعدها بوسیله فلاسفه مسلمان بدینصورت ارائه گردید:

موضوع کل علم ما یبحث فیه عن عوارضه الذاتیه.^(۲)

از زمان ارسطو بعد، بسیاری از دانشمندان علوم مختلف از این قاعده در تعریف و تعیین موضوع علم مورد بحث خود استفاده کردند. شارحان و مفسران آثار ارسطو همچون ابن رشد نیز این شیوه را پیگیری کرده و بتفصیل بیشتری پرداختند. در دوره بالندگی فلسفه، ابن سینا نیز روش شناخت و تمایز بر پایه موضوع را شرح و توضیح داد. بزرگان فلسفه اسلامی نیز یکی پس از دیگری، مانند خواجه نصیرالدین طوسی، شهاب‌الدین سهروردی، میرداماد، ملاصدرا و ... هم همین روش را در پی گرفتند. نه تنها متفکران مسلمان، بلکه برخی از غربیان نیز بر این عقیده‌اند که بدون موضوع نمیتوان علم داشت^(۳) و اینگونه تقسیمبندی علوم دقیقتر است؛ مانند امپیر، ریاضیدانان و فیزیکدان فرانسوی (۱۸۳۶-۱۷۷۵).^(۴)

۱۴۶ از اینرو، تمایز براساس موضوع، کهنترین شیوه تمایز علوم بوده است تا آنجا که برخی آن را تنها شیوه میدانند^(۵) و حتی برخی همچون تفتازانی و لاهیجی ادعا کرده‌اند که متکلمان در این مسئله اتفاق دارند که تمایز علوم اساساً و بحسب ذات به تمایز موضوعات است.^(۶) بنابراین، اصولیان در مقدمه کتابهایشان از ضرورت وجود موضوع برای هر علمی سخن گفته‌اند و اینکه تمایز علوم به موضوعات

